

PEDAGOŠKO DJELOVANJE DRAGOJLE JARNEVIĆ U KONTEKSTU IDEJNOGA SVIJETA *DNEVNIKA*

Ivana Odža

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu,
Hrvatska
iodza@ffst.hr

Primljeno: 23. 4. 2018.

U radu se interpretiraju spoznaje o pedagoškom djelovanju Dragojle Jarnević u kontekstu njezinih dnevnčkih zapisa, analiziraju se autoričini osobni poticaji i idejni koncepti koji su im prethodili te temeljne smjernice i interesi njezinoga pedagoškog angažmana. Kao autorica Dnevnika, Jarnević izmjenjuje dvostruku poziciju – poziciju subjekta koji pripada vremenu koje opisuje te u njemu manje ili više aktivno sudjeluje, te poziciju književnoga subjekta koji unutar Dnevnika analizira odabrane događaje. Iz tih dviju pozicija, a osobito iz pozicije Jarnević kao književnoga subjekta, promatrat ćemo njezin pogled na pedagoška pitanja u društveno-kulturološkom diskursu u okviru koje- ga je artikulirala svoje ideje.

Njezini pogledi proizlaze iz kršćanske tradicije unutar koje je odrasla, te iz specifičnih domoljubnih pogleda, svojstvenih duhu vremena. Na navedene odrednice nadograđuje se specifičan pogled na feministička pitanja, budući da je obrazovanje žene bilo u središtu njezinoga interesa.

Raspršenost pedagoškog djelovanja Dragojle Jarnević, vidljiva iz njezinih dnevnčkih zapisa, zanimljiv je pokazatelj razvojnoga tijeka pedagoške misli i nas. Usprkos tome, pedagoško djelovanje Dragojle Jarnević rezultiralo je naprednim pogledima na pedagoška pitanja od kojih su neka i danas aktualna. Sjedinjavanje smjernica koje su utjecale na oblikovanje njezinoga pedagoškog angažmana (kršćanstvo, patriotizam, feminizam) ukazuje na mogućnosti raznorodnih interpretacija i danas važnih pedagoških, feminističkih, kulturoloških i književnih pitanja.

Ključne riječi: *dnevnička proza, Dnevnik Dragojle Jarnević, domoljublje, feminizam, pedagoški rad Dragojle Jarnević, književni subjekt, tradicija*

Uvod

U radu se interpretiraju spoznaje o pedagoškom djelovanju Dragojle Jarnević u kontekstu njezinih dnevničkih zapisa, analiziraju se autoričini osobni poticaji i idejni koncepti koji su prethodili konkretnijem pedagoškom angažmanu. Nezaobilazan feministički sloj njezinoga dnevničkog pisma nije predmet rada, no budući da je neodvojiv od cjeline autoričine ličnosti te se odražava u začetku i razvoju njezinih pedagoških ideja, u određenim segmentima nije ga moguće zaobići. Uz navedeno, njezini pogledi proizlaze i iz tradicije unutar koje je autorica odrasla što prije svega podrazumijeva kršćanski svjetonazor, te iz specifičnih domoljubnih pogleda, svojstvenih duhu vremena. Sjedinjavanje tih smjernica ukazuje na mogućnosti raznorodnih interpretacija i danas važnih pedagoških, feminističkih i kulturoloških pitanja.

Dragojla Jarnević je preporodna spisateljica koja je uz pjesme, pripovijetke, drame i romane, ostavila i svoj dnevnik, pisan u razdoblju od 1833. do 1874., objedinjen u cijelosti 2000. godine pod istovjetnim naslovom *Dnevnik*. Do 1841. pisan je na njemačkom jeziku, a od te godine autorica pisanje nastavlja na hrvatskom jeziku, na koji tijekom 1872./1873. prevodi dio napisan na njemačkom (Lukšić, 2000, 772).

Specifičan položaj autora dnevničke proze u odnosu na *stvarnosni* karakter obrađivane građe, dugo je dnevničku prozu održavao na književnoj margini. Uloga Dragojle Jarnević kao subjekta dvostruka je – ona je subjekt koji sudjeluje u opisanim događajima, ali prije svega je književni subjekt koji kao autor dnevnika analizira odabrane događaje. Iz te pozicije promatrat ćemo i njezino pedagoško djelovanje koje, promatrajući ga u cjelini, pokazuje određen stupanj neorganiziranosti i nekonzistentnosti, svojstvenih vremenu i poziciji tadašnje znanstvene pedagogije koja je u samom začetku. Aktivnost Dragojle Jarnević, usprkos navedenome, nezanemariva je poveznica prema suvremenom stanju, tim više uoče li se i danas neriješene pedagoške konstante koje je autorica detektirala u samim počecima formiranja pedagogije kao znanstvene discipline. Javnim i intimnim (dnevničkim) prezentiranjem pedagoške problematike, kritičkim intervencijama u dnevničkim zapisima (i javno objavljenim pedagoškim člancima), Jarnević doprinosi važnim nastojanjima za razvoj pedagogije u nas.

Njezino pedagoško djelovanje neodvojivo je od drugih važnih pitanja vremena u kojemu je živjela – politička previranja, znakovita 1848.,

rezultirali su probijem novih ideja. Feminističke ideje polako prodiru u onovremeni javni život, a njegove nositeljice su mahom učiteljice. Književno djelovanje s druge je strane usmjereno jačanju nacionalnog duha za što je, u zemlji niskog stupnja pismenosti, nužno stvaranje čitateljske publike i osvještavanje uloge tradicije u oblikovanju nacionalnog identiteta.

U sudaru raznolikih gibanja i sredine koja ih nije spremna u cijelosti prihvatiti, ne čudi neodlučno pozicioniranje Jarnević između tradicije i naprednih strujanja, između deklarativnog neprihvatanja i praktičnog svjedočenja napretka vlastitim životom. Pristupimo li na takav način sagledavanju njezinoga javnog djelovanja i intimnog (dnevničkog) razmatranja svoga djelovanja i djelovanja svojih suvremenika, neminovno je da Jarnević zaslužuje mjesto u razvoju hrvatske pedagoške misli.

Stvarnost ili književna stvarnost?

Da je Dragojla Jarnević naša suvremenica, vjerujem da bi jednako intenzivno odzvanjao njezin status usidjelice, kojim je okrunjena u prvim značajnijim književno-povijesnim osvrtima. Uvjerenja sam također, da njezin život ne bi manje bio izložen pritajenom čuđenju/žaljenju javnosti pa je u kontekstu ženskoga pitanja *Dnevnik* i gotovo 150 godina poslije, koliko je prošlo od posljednjeg zapisa 1874., podjednako inspirativan. Determiniranost autorice kao »naše najveće usidjelice« svojom neprimjerenošću uspjela je zadobiti nezaobilaznu poziciju u bibliografskim pregledima o životu i književnom djelu Dragojle Jarnević. Neprihvatljivost svodenja kompleksne autoričine osobnosti na negativno konotiranu žensku ulogu usidjelice, pokazuje se ipak znakovitom u suvremenoj rekonstrukciji merituma ženskoga pitanja – pravo na slobodu izbora u kreiranju ženskih uloga, kontraponiranje drugačijih izbora uobičajenim, tradicionalnim, tiho neprijateljstvo dvaju odabira i u konačnici neriješen odnos egzistencijalnih iskustava i teškoća koje proizlaze iz obaju pristupa – i dalje su prostor prijepora i neriješenih pitanja. Feminističku bi kritiku, stoga, nedvojbeno obogatilo produbljiivanje kompleksa Dragojline ličnosti.

Na tragu *ženske problematike*, o rodonačelnici našega ženskog pisma podosta je napisala, ona je utemeljitelj književnog obrasca kojega je produbila upravo suvremena žena-književni subjekt, u želji da progovori o pitanjima svoga »ženstva«, koje, uz ostalo, značajnim drži i pi-

tanje položaja žene pisca. Probleme o kojima još uvijek raspravljamo dvojeći (i često ne nazirući rješenja), Jarnević je najavila i u mnogim segmentima produbila svojim *Dnevnikom*, usprkos njezinim ponekad kontradiktornim stajalištima upravo o pitanju ženske emancipacije. Zabrinjavajuća je to činjenica koja podosta govori o civilizacijskoj stagnaciji u rješavanju ključnih društveno-civilizacijskih pitanja, ali i očekivana, uzme li se u obzir teškoća ženskog proboja na književno tržište kojega su priječili »kodeksi ponašanja« koji su nadalje utjecali na »diskontinuirano i nekoherentno trajanje« obilježeno djelovanjem u »osobnim, izoliranim pokušajima, u odsutnosti povijesti i povezanosti, u stalnom započimanju i novom otkrivanju svoje 'rodne svjesnosti'« (Showalter prema Protrka Štimec, 2013, 33). Osim što je impresivan svojim opsegom i ličnošću književnoga subjekta, *Dnevnik* je i prijeteci prst kolektivnoj memoriji/zaboravu koja samo opetuje našu društvenu stvarnost – nesretne pojedince, beskrupulozne političare, »rasutu baščinu«, uzvišene ideale i vječnu temu ljubavi kao smisla postojanja, artikuliranu kroz platonski odnos Dragojle Jarnević i Ivana Trnskog.

Kontroverzni karakter Dragojle Jarnević spaja u sebi tradicionalne vrijednosti i njihova ograničenja s otvorenosti nemirnoga duha iz čije kompleksnosti proizlazi unutarnje nezadovoljstvo ponekad vidljivo suprotstavljeno njezinoj vedroj naravi, sklonoj cinizmu, ali i zdravoj šali.¹ Taj dio njezine ličnosti koji amortizira nepokolebljiva moralna načela, nerijetko u čitatelja izaziva empatiju, a zaslužan je i za stečenu afirmaciju autorice u društvu unutar kojega je od svojih mladenačkih godina uspjela izgraditi status dostojanstvene, obrazovane i odvažne žene koja nepokolebljivo ustraje u provedbi ponešto isključive, ali neobično hrabre odluke o samostalnom životu, bez oslanjanja na podršku muškarca ili obitelji, usprkos konstantnim preispitivanjima o ispravnosti svoga životnog odabira. Moralna opredjeljenja Dragojle Jarnević konstanta su od njezine 21. godine, što odgovara početku pisanja *Dnevnika*. Zaigrane, duhovite, potpuno životne crte ukazuju, međutim, da im nije nepoznat ni puteni poriv, do četrdesete godine sputavan:

¹ Na više je mjesta u *Dnevniku* vidljiv smisao Jarnević za humor: ona uživa u priredivanju prvoaprilskih šala predstavljajući se lažno sestrenom proscu (Jarnević, 2000, 104), na vratima Židova kojega je smatrala šarlatanom ostavlja anonimni šaljivo-pogrdni natpis *Narrenschule...* (Jarnević, 2000, 343). Taj dio njezine ličnosti, međutim, uvijek je kombiniran sa strogim moralnim načelima što nam daje naslutiti da bismo u nekim drugim društveno-kulturološkim okolnostima možda imali sasvim drugačije dnevničko pismo.

»Da zdvojenu već zamislih misao: a ću zbiljam stati ljubakati s ovo nekoliko mladih ljudih (...) Ali umah se opet zastidim, ne takova što nedolikuje meni! Ja sam naučila biti svakoj mojoj želji gospodarom, obuzdati svako poželjenje i odreći se svemu i najmilijemu, ako bi moj ponos i ole uvriedjen biti mogo. Ne! slaboće čovječje nebudem iznašala na vidik; znati ću se boriti, ali strasti me nikakve nadvladati neće.« (Jarnević, 2000, 18)

U četrdesetj godini Jarnević podilazi »poželjenju« i »slaboći ljudskoj«, ali ne mijenja svoja načela. Kruta uvjerenja koja je mjestimice teško dovesti u vezu s otvorenošću i demokratičnošću autoričina karaktera u cjelini, posljedica su savjesnog shvaćanja odgojem usađenih tradicijsko-kulturoloških matrica, ali i osobnog pristupa prema njima. Moguće ih je tek djelomično ispravno okarakterizirati kao dio kršćanske tradicije, koju Jarnević snažno baštini. Naime, iz *Dnevnika* je razvidno da je društvo u kojemu je živjela Dragojla Jarnević, iako konzervativno, prešutno prihvaćalo određena odstupanja od moralnih normi pa i suvremenici Dragojle Jarnević ponekad s čuđenjem pristupaju njenom dosljednom provođenju odluka.

Iz dnevničkih zapisa Dragojle Jarnević moguće je uočiti osjetan interes javnosti za njezin neobičan odabir, on budi maštu suvremenika koji pikanterijama nadograđuju njezin život.² Ta je činjenica zanimljiv trenutak za određenje dnevnika kao književnoga djela, što nije uvijek bio samorazumljiv status, nerijetko zahtijevajući dodatne potvrde književne teorije. Legitimitet dnevnika kao književne vrste 80-ih je godina prošlog stoljeća razmatrala Divna Zečević, apostrofirajući osobito porast interesa za književne vrste autobiografskog tipa koji se eksponencijalno nastavlja, kulminirajući u narcisoidnoj kulturi društvenih mreža. Za razliku od autobiografije koja je podrazumijevala odmak od ispričane stvarnosti, time i drugačiji, čvršći instrumentarij pripovjednih tehnika koje evociraju sjećanje, prošlost kao zaokruženu cjelinu (i autobiografiji se, međutim, preispitivao književni status³), dnevnička trenutnost, sadašnjost, nemogućnost autorske distanciranosti, dovodila je dodatno u pitanje pripadnost dnevnika književnom kanonu. Doku-

² U nekoliko navrata u *Dnevniku* Jarnević iznosi neistinite priče svojih suvremenika o njezinom razuzdanom životu, vezama sa svećenicima, prikrivenim trudnoćama i ostavljenoj djeci, koje su je nerijetko pogadale.

³ Iako je problematika dobrim dijelom riješena 80-ih godina 20. st., Brešić ukazuje na i danas nejasne razlike između memoara, autobiografije, biografije, dnevnika, putopisa; vrsta kojima je zajedničko oblikovanje fikcije na temelju dokumentirane stvarnosti (Brešić, 2015, 176).

mentiranosti svakodnevnoga života kao predmeta dnevnika pisanja i nepostojanju žanrovske strukturiranosti, argumentima kojima se dnevniku negira karakter književne vrste, Zečević suprotstavlja autorsku subjektivnost koja od neknjiževne izgrađuje književnu zbilju. Činjenica da autor bira događaje i likove koje će prikazati i da ih uglavnom književno oblikuje, daje dnevniku književni potencijal. Ne određuje, dakle, legitimitet dnevnika kao književne vrste *stvarnosna* utemeljenost kao predmet njegove obrade, već način estetiziranja stvarnosti,

»... svi detalji, oni *intimni* kao i oni iz *javnog* društvenog života, prolaze kroz filtar spisateljske osobnosti. Detalje i lica izabire voditelj dnevnika, pa činjenice ulaze u nove međusobne odnose. Izbor je kreativan. Kao u svakom književnom tekstu ne postavlja se pitanje iskrenosti teksta, nego pitanje uvjerljivosti suodnosa izabranih činjenica.« (Zečević, 1985, 48)

Smještanje dnevnika na granicu književnosti svjedoči i o zatvaranju književnosti, osvrćem se ovdje zapravo na opasku iste autorice:

»Ako kažemo da je dnevnik rubni književni oblik, onda moramo imati u vidu da je to rub i našeg poimanja književnosti i onoga što smatramo književnim.« (Zečević, 1985, 49)

Na koncu, u zatvaranju dileme, značajnom se čini rečenica Irene Lukšić:

»Dragojline nevolje s okolinom zapravo su nevolje s jezikom, sa životom koji je, da bi bio spašen u svojoj punini, morao biti udešen po pravilima umjetnosti.« (Lukšić, 2000, 778)

Važnost načina oblikovanja stvarnosti u književnu stvarnost presudnim određuje i Brešićeva primjedba o dnevniku koji »postaje literarno štivo ako je pripovjedno dobro oblikovan[o]« (Brešić, 2015, 176). Autobiografski romantičarski diskurs podrazumijeva nacionalno urođen govornik o sebi, tako da se *Dnevnik* velikom dozom referencijalnosti uklapa u duh vremena u kojem je sasvim razumljivo da se »autobiografski tekst pokazao kao prostor za prenošenje informacija o *razlozi*ma i *uvjetima* (...) nacionalnog djelovanja, a ne kao mjesto o *pikantnim* sadržajima koji otkrivaju zanimljivosti iz života« (Sablić-Tomić, 1999, 87). Osim što je »središnja tema dnevnika subjekta (...) pokušaj identificiranja sebe unutar vlastite egzistencije«, u dnevniku »čitatelj susreće i individualnu historijsku egzistenciju« (Jürgensen prema Sablić-Tomić, 1999, 91). Dnevnik, smatra Sablić-Tomić, nije nimalo slučajno odabran pripovjedni žanr, dnevnik »omogućuje njegovu subjektu

posljednju priliku za samoočuvanjem. On se iz tog prostora brani protiv izvana nametnutoga društvenog portreta. Dnevnički subjekt kroza nj traga za uspostavljanjem duhovnog autoportreta« (Sablić-Tomić, 1999, 91). Jarnević je uspjela učiniti iskorak u »poetičkoj matrici autobiografske proze« (Sablić-Tomić, 1999, 94) snagom subjektivnog, individualnog proživljavanja, za razliku od drugih autobiografskih vrsta hrvatskog romantizma koji »pokazuju tendenciju prema izjednačavanju privatnoga s javnim mišljenjem/življenjem radi upoznavanja, upozoravanja i samoostvarivanja hrvatskog identiteta (...)« (Sablić-Tomić, 1999, 96). Potvrđuje Sablić-Tomić tako zaključke D. Zečević iznesene nešto više od decenija prije, kojim dnevnik učvršćuje/potvrđuje svoju poziciju književne vrste.

Promotrimo li *Dnevnik* Dragojle Jarnević u cjelini, tematski ga je moguće obuhvatiti nekolicinom točaka: obitelj, iskustvo bolesti, društveno-politički život vremena, autoričin idejni svijet. *Dnevnik* je mjestimično izrazito mučna introspekcija, iskren analitički govor, govor olakšanja i opravdanja *sebe autorice* pred *sobom osobnošću*. Figure oca i majke antipodno su obilježile njezin život; uspomeni na duhovno pokroviteljsku figuru oca suprotstavlja se maćehinski odnos majke, rasipne braće, a tek mjestimično svjetlo predstavlja odnos s pokojom od sestara, pri čemu je osobito značajna veza koju ostvaruje s nećakinjom Zorom, poslije i s njezinim kćerima, ne samo u smislu pronalaska intimnog utočišta nego i kao početni impuls za pedagoško djelovanje Dragojle Jarnević. Usprkos odnosu koji gradira od pokušaja uspostavljanja i njegovanja prisnog obiteljskog odnosa kao zamjene za postojeću prazninu u odnosu s drugim članovima obitelji, do krajnjeg razočaranja proizašlog iz neočekivanih, negativnih smjernica Zorina razvoja, odnos s nećakinjom Zorom označava ishodišnu poticajnu točku u oblikovanju autoričinih pedagoških ideja. Taj odnos razvija se iz njezinoga nerealiziranog majčinskoga impulsa kao i iz autoričine pedagoške hipoteze o važnosti majčinske figure u odgoju, osobito ženskog djeteta, što će se manifestirati u njezinim pedagoškim člancima. Dnevnička zapažanja Dragojle Jarnević iz obiteljskog kruga šire se na malograđansku karlovačku sredinu kao i na domovinu u cijelosti, izrastajući u zanimljivu analizu ljudskih karaktera, intriga i prepreka na putu autoričina sazrijevanja.⁴ *Dnevnik* je uistinu široka slika života 19. st. – repetitiv-

⁴ Životno sazrijevanje reflektira se, simbolično, u pojedinim scenama *Dnevnika*: reakcija ljubomorne barunice koja izbacuje Dragojlu Jarnević iz kućanstva (Jarnević, 2000,

ne osobne preokupacije, paleta karaktera, politički diskurs – samo su cikličke manifestacije životnih pojava koje nam se pokazuju svojom malenkošću i veličinom. Golemom građom, pregledom niza događaja i likova, *Dnevnik* zadobiva romansijerski, novelistički pa i dramski potencijal – ne samo da je novelistički način njezina književnog iskaza,⁵ nego bi brojne opisane situacije mogle poslužiti kao fragmenti za novu književnu građu. Pojedini dijelovi i sami su poetski intonirani, osobito introspekcijski fragmenti u kojima autorica repetitivno analizira vlastiti karakter, satkan od suprotnosti, prateći se razvojnou linijom od idealistične djevojke do pomalo rezignirane žene, koja od ranih 40-ih bolno preispituje svoje mladenačke ideale, posebice one vezane za žensku ulogu, ali i druge duhovne preokupacije usmjerene najčešće na nacionalno pitanje i mogućnost djelovanja za dobrobit svoga naroda. Ipak, sva preispitivanja do samog kraja njezina dnevnika (što se preklapa i s njezinim životnim tijekom) ostaju konstanta, vraćajući se uvijek svome ishodištu – čvrstoj moralnoj neupitnosti, a Jarnević, usprkos sve prisutnijem propitkivanju vlastitih odluka, koje proizlazi iz teškog egzistencijalnog iskustva, ne posustaje u ostvarenju svoje svrhe. Književni potencijal vidljiv je u romantičarskim elementima (poetični opisi prirode), a brojni događaji sugeriraju gotički potencijal (ubojstva, ljubavne intrige, uloga političkih aktera), što dodatno ide u prilog književnom potencijalu dnevnika pisma.

Dotičući se romantičarskih elemenata, Lukšić ističe kako književna povijest i teorija nisu sustavno pristupili književnom stvaralaštvu Dragojle Jarnević, vrednujući ga nedovoljno ili mu pristupajući neknjiževnim kriterijima, upućujući svojim člankom na smjernice koje je nužno obuhvatiti pri književnom vrednovanju *Dnevnika* (Lukšić, 2013, 11–15). Povijesti hrvatske književnosti uočavaju Jarnević više kao neobičnu pojavu vremena, izostavljajući širi osvrt na njezino književno djelo, ali ipak ne propuštajući uočiti veličinu *Dnevnika* u odnosu na druga njezina djela. Novak je najbolje sintetizirao kvalitete *Dnevnika* Dragojle Jarnević. Drži ga autoričinim »životnim djelom«, »ono po

143) simbolički se preklapa sa životnim putem Jarnević – napuštanjem tuđine i povratkom u domovinu; još je nekoliko sličnih situacija u kojima se epizoda iz njezinoga života poklapa s njezinim egzistencijalnim traganjem (putovanje iz Mletaka u Senj i izloženost gotovo životnoj opasnosti, putovanje s neznancem...) (Jarnević, 2000, 166).

⁵ U poglavlju VII. *Pripovijetke-novele i primjer za novelistički karakter dnevnika zapisa* u spomenutoj knjizi Divne Zečević (1985), autorica se osvrće na druga autoričina prozna djela, potvrđujući njihovo čvrsto prožimanje s *Dnevnikom*.

čemu Dragojla Jarnević uživa glas dobrog autora«, uočavajući pripovjedni karakter *Dnevnika* te druge književne odlike kao što su realni psihološki opisi suvremenika. Didaktičnosti i političkoj intonaciji dodaje atribucije »skandalozne kronike« i »socijalne reportaže«, ne izostavljajući, međutim, »prostor autoričina susreta sa samom sobom i sa svojim postojanjem«, određujući ga u konačnici svojevrsnim prvijencom, knjigom koja je »zreo plod hrvatske romantičarske proze, (...) najintimniji rani autoportret u modernoj hrvatskoj književnosti uopće (...)« (Novak, 2004, 35). Jelčić njezin dnevnik u svojoj knjizi o preporodnim zbivanjima spominje kao dokaz preporodnog oduševljenja i zanosa (Jelčić 1993, 91); u osvrtu na njezine pripovijetke uočava romantičarske elemente u kontekstu specifičnog preporodnog duha romantizma u nas, koji je podrazumijevao slab odjek svjetske boli i kulta individualizma. Upravo Dragojlu Jarnević, uz Demetrove pripovijetke, ističe kao nositeljicu romantičnog, uviđajući također da je riječ o nepravedno vrednovanim »djelima koja nisu stekla veću popularnost, pa su i danas nekako po strani naših razmišljanja, iako to ne zaslužuju upravo zbog tih karakterističnih romantičnih crta« (Jelčić, 1993, 109). Jarnević je u njegovim zapažanjima dio cjeline romantičarske i realistične preporodne književnosti koju ocjenjuje kao djela s »malo umjetničkom izražajnosti«, ali »nije malo dokumentarne uvjerljivosti« (Jelčić, 1993, 116).⁶ U njegovoj *Povijest književnosti Dnevnik* je tako ostao »obilje podataka o sebi i književnosti toga doba (...) kao i dragocjena slika društvenog stanja u Hrvatskoj« te »po općem sudu najvrjednije od svega što je napisala« (Jelčić, 2004, 194), pri čemu autor ne donosi bitnije vrijednosne sudove. Iako ga prvenstveno određuje s obzirom na referencijalni sloj, kao »zanimljiv 'document humain'« (Ježić, 1944, 236), Slavko Ježić primjećuje da njezina djela »uz domorodnu i moralizatorsku tendenciju prva pokazuju i neki smisao za psihologijsku analizu« (Ježić, 1944, 236), pripisujući tu sposobnost autorice upravo iskustvu pisanja dnevnika. Psihologizaciju kao način pisanja uočio je i Žarko Harambašić kada ju je izravno povezao s *Dnevnikom* pa ga i odredio kao psihološki roman (Detoni Dujmić, 2003, 14–15).

Bez obzira na podijeljenost u mišljenjima književne povijesti, zajedničko je svima pridavanje veće pozornosti *Dnevniku* u odnosu na

⁶ Valja napomenuti da je samo Novakova *Povijest hrvatske književnosti* datirana u vrijeme nakon objavljivanja cjelovitoga *Dnevnika* Dragojle Jarnević. Sudovima drugih povjesničara književnosti moramo pristupiti sa spoznajom da im nije bilo dostupno cjelovito djelo.

druga djela Dragojle Jarnević. Uočavajući književni potencijal *Dnevnika*, književni povjesničari neizravno ukazuju i na uvažavanje autonomije dnevnika kao književne vrste.

Poticaji pedagoškom djelovanju Dragojle Jarnević

Pisac uvijek ne razlikuje trenutak u kojem započinje i završava stvarnost u odnosu na književnu stvarnost. Iz pozicije pisca, ali i čitatelja, književna stvarnost korespondira s osobnom stvarnošću pojedinca, te dvije stvarnosti ujedinjuju se u ukupnu stvarnost koja više nužno ne zahtijeva povlačenje granica, »granice faktografskog i fikcionalnog (...) zbilje i njezine reprezentacije« postaju tako »nesigurne i nepostojane« (Car, 2016, 347). Pojednostavljeno, riječ je o stvarnom događaju nasuprot doživljavanju/doživljaju toga događaja. Stvarnost je i potreba spoznavanja *stvarnoga* života kroz poistovjećivanje s književnim tekstom. Pišući *Dnevnik*, Jarnević je u poziciji dvostrukoga subjekta – onoga što ona jest kao osoba, sudionica opisanih događaja i onoga što je ona kao pisac – Jarnević kao »promatrana osoba (lik)« i Jarnević kao »osoba koja promatra (lice)« (Zečević, 1985, 39). Dragojla Jarnević pisac (književni subjekt) odlučuje koliko će se otkriti kao Dragojla Jarnević osoba (subjekt). Dodatno, *Dnevnik* sukobljava i dvostrukost književnoga subjekta – onog što ga autorica ima kao pisac *Dnevnika* i onoga što ga je stekla u javnom diskursu kao *ilirski* književnica. Takva pozicija subjekata rezimirana je retoričkim pitanjem Helene Sablić-Tomić: »Jesam li ja ta koja piše dnevnik ili sam ja ona upisana u njegov tekst?« (Sablić-Tomić, 2013, 100), ujedno je iznova afirmativna prema dnevniku i autobiografskim vrstama kao prostoru književnosti jer je »autoričina pripovjedna strategija autokomunikativna, okrenuta trijumfu mišljenja u slikama nasuprot porazu društvenih konvencija i postupaka« (Lukšić, 2013, 15); dnevnik je, dakle, »autokomunikacijski žanr unutar kojega se autori osjećaju ne kao dio svijeta nego kao vlastiti svijet« (Lukšić, 2013, 13, 14). Iako je *Dnevnik* poput razbijenog ogledala u kojem se reflektiraju naličja društvenih konvencija vremena Dragojle Jarnević, primaran je položaj subjekta, odnosno njegovo viđenje tih konvencija – na taj način autoreferencijalni sloj koegzistira s referencijalnim, rekla bih da ga i nadjačava, a »smještaj protagonista u tekstom oblikovani prostor gradi njihove identitete« (Detoni Dujmić,

2013, 17). Identitet Dragojle Jarnević, kao autorice *Dnevnika*, produkt je dvostruke prostornosti – »vanjske« i »unutarnje« (Detoni Dujmić, 2013, 21) – u nemogućnosti da se izgradi u vanjskom prostoru, autorica »samooblikuje identitet kao posljedicu sustavnog povijesnog degradiranja njezinog književnog rada« (Sablić-Tomić, 2013, 90). Iz fokusa dvostrukog identiteta Dragojle Jarnević, dviju percepcija, možemo promatrati i njezin pedagoški rad koji se razvijao u intimnoj sferi, ali i u javnoj, a objedinjene su u *Dnevniku*. Iako su dijelovi njezinoga javnog pedagoškog djelovanja sačuvani i izvan *Dnevnika* u obliku pedagoških radova, Jarnević se na njih u svom *Dnevniku* referira, točnije, upoznaje nas s namjerom o pisanju članaka (i knjige!⁷).

Pedagoški rad Dragojle Jarnević nije nepoznata činjenica, ali se rijetko zasebno analizirao i interpretirao te je u odnosu na druge njezine društvene angažmane zadobio usputnu pažnju. S obzirom na književnu poetiku ilirskog pokreta, programatsko djelovanje s ciljem osvješćivanja i buđenja nacionalne svijesti kroz opismenjavanje i stvaranje čitateljske publike, pedagoški rad je u izravnoj vezi s njezinim književnim djelovanjem. Doda li se tome činjenica da je najveća osuda njezina *Dnevnika* došla upravo iz redova uglednih učitelja,⁸ ne čudi usmjeravanje interesa s pedagoškoga na druga, intrigantnija područja njezina izričaja, što se ponajviše odnosi na interes za njezin unutarnji, intimni život.

Spoznaje o pedagoškom djelovanju Dragojle Jarnević u kontekstu njezinih dnevničkih zapisa kao autorskog narativa intimnog su i društvenog karaktera. Jarnević je samouka pedagoginja čije početne ideje i njihova realizacija izviru iz iskrenih unutarnjih pobuda, konzumirane literature, ideala i odvažnosti u namjeri da se realiziraju, ali i iz želje za kreativnim ispunjenjem i financijskom neovisnošću. Divna Zečević u svojoj knjizi dotiče pitanja ekonomsko-književne uvjetovanosti, zamjećujući u Jarnević poduzetnički duh kao neobičan i važan segment ženske identifikacije (Zečević, 1985, 23, 24, 33, 62). Vidljiv je on u potrebi za samostalnošću i u relativnom uspjehu na putu do financijske neovisnosti. Govoriti o uspjehu žene u financijskom osamostaljivanju u okolnostima male sredine 19. st. znači govoriti o mogućnosti samoodržanja bez pomoći drugih, nikako o lagodnom životu. Ostvaruje ga Jarnević

⁷ 26. veljače 1874. Jarnević u *Dnevnik* zapisuje: »Počela sam pisati knjigu o uzgojenju ženske omladine ali se neda!« (Jarnević, 2000, 746). Od namjere da napiše knjigu ostalo je tek nekoliko članaka, ali sama namjera svjedoči o ozbiljnosti njezine pedagoške aktivnosti.

⁸ *Dnevnik* je Ivan Filipović, ugledni pedagog vremena, okarakterizirao kao pornografiju (Lukšić, 2000, 773).

tipičnim ženskim vještinama, šivanjem, radom u obiteljskoj gostionici te odgojem djece koji postupno prerasta u teško održivu mogućnost življenja od učiteljskog posla. Briga i borba za materijalnu egzistenciju, permanentna strepnja zbog njezina gubitka, prožima u cijelosti stranice njezina *Dnevnika* i povremeno se odražava u njezinu pedagoškom radu – klonuće duha događa se obično u trenucima autoričina teško prihvaćenog suočavanja s činjenicom da njezin društveni angažman vrijedi jedino ako ima novčanu protutežu. Novac je tako čest motiv njezina *Dnevnika* i značajan pokretač feminističkih tema.

Njezine pedagoške ideje izviru iz njezinog idejnoga svijeta kojega karakterizira domoljublje kao prirodna refleksija hrvatskoga narodnog preporoda, ali i kao rezultat njezinoga odgoja zasnovanog na kršćanskoj tradiciji – s takvim dvojakim vrijednosnim sustavom u uskoj je vezi i treća odrednica, njezina feministička teorija naslonjena na globalna društvena gibanja koja su se u ideji formiranja nacija usmjeravala na jačanje kulturnog identiteta naroda. U tom procesu značajna se uloga pridavala ženi kao posrednici u odgoju domoljubne mladeži, a u skladu s tim jačala je i ženska emancipacija. Više je autorefleksivnih osvrtu u kojima Jarnević o pozivu učitelja razmišlja kao o ostvarenju od Boga određene svrhe:

»Da li bi ovo bila moja svērha?! Tako jest! (...) Ja ću se tērsiti zdravo sieme i zdrava serdca usaditi i nosit će bogati plod. Od kako se učiteljicom nazivam, ćutim vedriju moju dušu i lasnije sērdce u tielu. Sada tekar ćutim da sam moju odluku stigla, i da možem neizbrojena dobra stvoriti. Hvala dobrom bogu za sva izkušavanja koja sam prestala, i hvala mu i na svoj svērhi koju mi opredieli; visoka je i plemenita a ja ću joj dosti učiniti. Nebi mi sudjeno moje dietce podučavati, a to ću tudjinska vaspitavati!« (Jarnević, 2000, 433)

Sve tri odrednice, domoljubnu, tradicijsku i feminističku, prožima figura majke – majčinsku ulogu u kršćanskoj tradiciji nepotrebno je dodatno pojašnjavati – Sveta obitelj, primarno s Marijinim bezgrešnim začećem, a onda i s Josipom kao osobom koja bespogovorno prihvaća Božji plan jedan je od kršćanskih postulata. Kako na više mjesta upućuje Jarnević u svom *Dnevniku*, majka ima ključnu ulogu u preporodnom vremenu – u osvjetećivanju i pobuđivanju interesa za materinski jezik, a majčinstvo je i danas intrigantna tema koja se nerijetko razmatra kao kamen spoticanja na putu ženskog osamostaljenja/osvjetećenosti. Prvi pedagoški poticaji Dragojle Jarnević proizlaze iz potrebe igranja zamjenske majčinske uloge – u odgoju svoje nećakinje Zore, Jarnević osjeća da može dati više negoli Zorina biološka majka te joj uporno

posvećuje svoje vrijeme, formirajući i preispitujući prve vlastite pedagoške poglede. Nakon razočaranja zbog izostanka očekivanih rezultata, silom životnih (egzistencijalnih) prilika, ali ponovno vođena istom željom o potrebi zaštite sada Zorine djece, Marije i Slavice, obnašat će trajno svojevrsnu majčinsku ulogu. U prirodi takve vezanosti sadržana je i tragika njezina osamljenoga položaja. Naime, do kraja života Jarnević će biti dio obitelji koja sa sažaljenjem, ali prvenstveno motivirana pohlepom za novcem koji će njezinom smrću dobiti od osiguranja, sudjeluje u njezinu uzdržavanju.

U procesu odgoja svojih nećaka i njihove djece, Jarnević gradi imalentnu pedagošku koncepciju, formira vlastite zamisli o dobrom odgoju koje će se, njezinim osobnim napretkom i stručnom nadogradnjom, do kraja njezinoga dnevnika profilirati. Prvi korak prema donekle institucionaliziranom obliku pedagoškog rada javlja se neposredno nakon obiteljskog odgojiteljskog iskustva. Sazrijeva misao da vještinu koju je usavršila u suživotu s djecom svoje sestre pretvori u poziv i posao koji će joj osigurati materijalnu egzistenciju. Zamisao uspješno realizira u Veneciji 1839./1840. postavši cijenjena u venecijanskim društvenim krugovima što se odražava na njezino pedagoško samopouzdanje. Iz tih prvih poticaja, u razdoblju mletačkog odgojiteljskog rada u imućnim obiteljima saznajemo o prirodi odgojiteljskog posla. Obrazovanje je privilegija bogatih, nesustavno je i neorganizirano. Privatne poduke obuhvaćaju sve ono što roditelji, u duhu vremena, smatraju korisnim znanjem – čitanje, računanje, znanje jezika, a učitelj u pravom smislu obnaša ulogu odgojitelja, budući da s djecom boravi u skladu s potrebama roditelja, a to često podrazumijeva život u istom kućanstvu i u velikom obimu zamjenu roditeljske uloge. Domoljubna odrednica kulminira upravo u inozemstvu – defenzivno zauzimanje stava pred predrasudama naprednije sredine odražava se nadalje u njezinu radu prije svega kao (auto)kritičnost – važna osobina dobrog učitelja.

Početne ideje s vremenom zadobivaju temeljne preporodne odrednice i realiziraju se u smjeru utjecaja na (pre)odgoj hrvatskoga naroda, rad za njegovu dobrobit, te istovremeno ostvarenje vlastite svrhe kojoj je, budući da se nije ostvarila na polju obiteljskoga života kao supruga i majka, prema stajalištu Dragojle Jarnević, nužno utjelovljenje u nekom drugom, višem cilju. Takav cilj ostvariv je u radu za opće dobro, što je sadržano u temeljnim romantičarskim tendencijama u svjetlu kojih je, smatra Lukšić, neophodno promatrati i ukupnost književnog dje-

lovanja Dragojle Jarnević – »nacionalno, individualno, univerzalno« (Lukšić, 2013, 12). Pisanje za vlastiti narod ostvarenje je nacionalnog, ostvarenjem nacionalnog ostvaruje se vlastita svrha (individualno), a ostvarenje univerzalnog vidljivo je u vlastitoj kreaciji sudbinske slike Božjega plana kojemu nerijetko suprotstavlja svoje autodestruktivne pobude, čežnju za smrću koja se nebrojeno puta pojavljuje u njezinu *Dnevniku*.⁹

Poticaji iz kojih će se do kraja života samo intenzivirati iskreno domoljublje naziru se počevši s godinom 1839., a usko su vezani za slučajni susret s dvojicom susjeda, Vranićem i Neralićem, što je poznato i često isticano poglavlje u literaturi o Dragojli Jarnević. Iako je Hrvatica, oni je bezuspješno nagovaraju da se služi hrvatskim jezikom, štoviše, Jarnević u početku prijedlog odbacuje kao smiješnu (ne)moгуćnost. Govoreći o kozerskoj snazi i utisku koji su na nju imali Ivan Trnski i Ljudevit Šplajt, odat će im priznanje zaslužnika za buđenje interesa za materinski jezik,

»... zanieli [je] svojim govorom o domoljubju da se ćutim preporodjena. Niti Vranić niti Neralić niesu me tako zanieli, govoreć o domoljublju kao ova dva.« (Jarnević, 2000, 121)

Iako je domoljublje, razvidno je iz svake stranice dnevničkih zapisa, važna komponenta autoričine svijesti, domoljubna strast kulminira slučajnim susretima. Sudbonosan je u tom smislu susret iz srpnja 1939. u Grazu, gdje Jarnević, kako obično slučajnosti prethode značajnim pomacima, nailazi na natpis s potpisom nepoznatog »Ilira iz Hrvatske«, a zapravo Ivana Trnskog, te se usuđuje odgovoriti mu potpisavši se, na tragu njegova potpisa, njoj ipak ne u potpunosti prihvatljivim imenom »Ilirkinja iz Karlovca« (Jarnević, 2000, 118). U situacijama u kojima joj prijeti, uz egzistencijalnu, za nju najgora moguća prijetnja moralnog prokazivanja,¹⁰

⁹ Čitajući *Dnevnik*, autodestruktivnost Dragojle Jarnević u vidu prizivanja smrti nametnula mi se kao zanimljiv element ženskoga položaja i pisanja. Neformalno sam ih bilježila, želeći vidjeti koliko puta se ponavljaju. Sedam puta su zabilježeni u razdoblju od 1833. do 1838., gotovo uvijek u odnosu prema Bogu kojemu duguje život: »Da neima u mene vjerozakona, pa da mi nije duh toli ponosit, odišla bih na kupski most, pa si prikratila život toli nesnosan...« (Jarnević, 2000, 63)

¹⁰ Upućen joj je policijski poziv kao dio uobičajene procedure kojom se provjerava izvor materijalnih sredstava kojima se, s obzirom da je bez posla, Jarnević uzdržava. Budući da je postupak vezan za kontrolu općeg društvenog morala, Jarnević mu se, osim osobnim integritetom, suprotstavlja i svojim nacionalnim određenjem, dovodeći u izravnu vezu prezentaciju/obranu nacionalnog individualnim djelovanjem.

Jarnević se osim osobnim integritetom, brani i svojom nacionalnošću (*Ja sam Hrvatica*, Jarnević, 2000, 119), a svijest o hrvatskom jeziku, čežnja za govorom na hrvatskom jeziku jača u romantičarsko-nostalgličnoj atmosferi dobrovoljnog egzila u tuđinu koja njezinu osjetljivu i tvrdokornu osobnost kontrapunktno privlači svojim napretkom i odbija svojom raskalašenošću, a instinkt je upućuje na povratak u domovinu.

Povratkom u domovinu, Jarnević neprestano traži način kako da ozbiljnije započne svoj pedagoški rad, što joj dijelom uspijeva 1850. godine kada je Veber upoznaje sa ženama sličnih ambicija, gospođama Kubin i Naether. Kraće iskustvo zajedničkog rada na upravljanju privatnom djevojačkom školom završava razilaženjem i obustavom rada. Prvotno oduševljenje zajedničkim ciljem rasplinjava se autoričnim razočaranjem zbog preusmjerenosti ambicija svojih suradnica s prostora djelovanja za opće dobro na prostor osobne promocije te određenim ideološkim razilaženjima (»Ja dietcu pod nipošto u ruskom duhu podučavati nemogu! (...) mnoge vierozakone radi kukavne politike popljuvati to nemogu! (...) Ja ću ići mojim putem, no rusomanka nebudem nikada!« (Jarnević, 2000, 420)). Za toga kratkog učiteljskog iskustva, Jarnević je poučavala ilirski jezik, bila je zadužena za prevodenje s njemačkog jezika, poučavala je zemljopis i katekizam; uz navedeno, poučavali su se češki i njemački jezik te rukotvorstvo. Njezin prvi konkretniji pedagoški pokušaj daje nam uvid u materijalnu pozadinu procesa nastanka i razvoja škola, u probleme prostorne organizacije, govori nam o učiteljima koji su ujedno i ravnatelji (Jarnević tako sudjeluje i u mukotrpnom poslu samostalnog osmišljavanja propisa za učenice: »Glava mi je pusta od pisanja propisih za moje učenice...« (Jarnević, 2000, 434)), kao i o svjetonazorskim obrascima vremena. Jedno od takvih je pitanje ženske emancipacije.

Lice i naličje feminizma Dragojle Jarnević

Razvidno je iz do sada navedenoga da je osobnost Dragojle Jarnević spoj na prvi pogled nepomirljivih suprotnosti,¹¹ kompleks tradicio-

¹¹ Poteškoće u sagledavanju bilo koje problematike izrasle iz *Dnevnika* proizlaze upravo iz autoričinih oprečnih stavova zamijećenih još u prvim značajnijim pristupima njezinu djelu. Analizirajući dosadašnja zapažanja o Dragojli Jarnević, u pogovoru cjelovitog izdanja *Dnevnika*, Irena Lukšić navodi i misao Stanka Dvoržaka, priređivača izbora iz dnevnicike

nalnih vrijednosti u trajnom je sukobu s otvorenosti nemirnoga uma koji izlaz traži kako fizičkim bijegom iz domovine koju voli i kritizira, tako i u duhovnom eskapizmu proizašlom iz konzumirane literature. Oksimoronska pomirljivost ponajviše je vidljiva u njezinom poimanju uloge žene, a osobito u pitanju ženskog obrazovanja. Sam feministički diskurs odlikuje proturječnost koja nas navodi da unutar temeljnog feminističkog pitanja Jarnević možemo promatrati i kao *mainstream* feministkinju, kao što bi je bilo moguće uklopiti i u niz bočnih feminističkih struja. Premda u ovom osvrtu feminističku problematiku pokušavamo izostaviti kao središnje pitanje, nije ju moguće zaobići, budući da nije nevažna kao poticani impuls u razvoju i sazrijevanju njezinih pedagoških ideja. Život Dragojle Jarnević manifestira se u izraženoj potrebi za društvenim angažmanom, unutarnjem nemiru i nepronalaženju zadovoljstva u tipičnom *ženskom* načinu života, u iscrpljujućoj borbi za neovisnošću te u preživljavanju vlastitim radom. Nadalje, svijest o vlastitoj vrijednosti (Jarnević, 2000, 131, 132) te zavidno (samouko!) obrazovanje¹² (Jarnević, 2000, 127) neosporne su odrednice borbe za prava žene. Put do željenog posla, prvog radnog mjesta odgojiteljice, Jarnević suočava s nizom feminističkih predrasuda o ženi intelektualci (Jarnević, 2000, 131, 132), koje ona s gorčinom prihvaća u kršćanskom duhu; osmišljavajući si život vjerom u smisao Božjih iskušenja, ona ustraje u ostvarenju nipošto jednostavnih ciljeva. Osim toga, feministička osviještenost o kojoj je riječ u prethodnim rečenicama, kotač su zamašnjak u realizaciji njezinih težnji – upravo su to elementi koji čine njezinu ukupnu vrijednost koju slični njoj uviđaju i zbog koje biva angažirana i potpomognuta od nesebičnih ljudi. S druge strane, njezino evidentno nevoljko odbacivanje emotivnog (i fizičkog) vezanja i posljedično majčinstva, a u ime viših, moralnih ciljeva, druga su strana njezina feminizma. Feminizam Dragojle Jarnević, dakle, moguće je promatrati višestrukim okularom. S jedne strane, ona svojim

građe, o *Dnevniku* kao »(...) odrazu momentalnih raspoloženja, koja se mijenjaju zajedno s čovjekom, mnogoput će nas zapljusnuti i pokoja tuđa, nametnuta joj misao, naći ćemo u njemu i mnogo protivurječja, kao ona o ulozu našega 'knjiženstva', ali jedno je u njemu vazda prisutno: *iskrena ispovijed jedne komplikovane, ali bogate ženske psihe*.« (Lukšić, 2000, 773).

¹² Njezino obrazovanje Novak s pravom naziva »nesistematskim, ali za domaće prilike još uvijek iznimnim« (Novak, 2004, 34), što sažeto i ispravno sjedinjava osnovne odrednice pedagoškog trenutka u Hrvatskoj 19. st. – buđenje i energično osvješćivanje kojemu je i Jarnević svojim djelovanjem doprinijela, uobičajeno podrazumijeva organizacijsku kaotičnost.

životom svjedoči snažan emancipacijski otpor ustaljenom načinu života žene, suprotno prostorno-duhovnim međama unutar kojih živi. S druge strane, shvaćanjima koja iznosi u *Dnevniku* nudi mogućnost da je se prikaže i kao antifeministkinju (apostrofiranjem ženskoga djelovanja unutar kućanstva nasuprot javnom djelovanju, nepodupiranjem sudjelovanja žena u radu Sabora kao i njezine istovjetnosti s muškarcem), s treće strane i sama javno djeluje držeći predavanja (koja poslije pretvara u pedagoške članke od kojih ćemo se na neke kasnije osvrnuti) o nužnoj potrebi obrazovanja žene. Grubišić Pulišelić ispravno je uočila autoričinu kontradiktornost vidljivu u jedinstvenom načinu spajanja feminističkih protuslovnih koncepata: Jarnević se deklarativno suprotstavlja ženskoj emancipaciji, ali svojim životom ukazuje na suprotno (Grubišić Pulišelić, 2008, 120). Njezina podvojenost upozorava na potrebu mijenjanja često jednodimenzionalnih paradigmi i pristupa feminističkoj problematici kojoj smo skloni prilaziti simplificirano. Usprkos razgranatoj teoriji postmodernističke orijentacije temeljenoj na epistemološkom relativizmu i subjektivno determiniranoj stvarnosti (Lončar 2008, 162,163), ili baš zbog mogućnosti relativnog rješenja, često se zanemaruje mogućnost pluralističkih rješenja ženskog pitanja. Jarnević je svojim životnim odabirom pokazala veliku žensku snagu, a odricanje od majčinstva i braka njezina je svjesna, dobrovoljna odluka, iako ne i priželjkivan rasplet situacije – ona želi supruga, ali ne želi pristati na tuđa/društvena mjerila u njegovu pronalasku. Upravo zbog izostanka *ženske* dimenzije bračnoga života, svoju samostalnost i sama smatra necjelovitom, postajući vremenom nesretna, nezadovoljna žena, osobito je to intenzivno izraženo za njezina trinaestogodišnjeg boravka u Pribiću, odakle se iznova otvara prostor za zanimljive *ženske* interpretacije i aktualnost njezina djela¹³ i opravdanje konstatacije o »živoj

¹³ U popisu izvora i literature navodim primjere dvaju diplomskih radova koji svjedoče interesu za *Dnevnik* i otvorenost ženskog pitanja koje je Jarnević anticipirala u svom najopsežnijem književnom djelu. Tema podvojenosti Dragojle Jarnević u poimanju rodnih identiteta koja, prema riječima autorice, »sama ne može odlučiti bi li podržavala društvena pravila koja su postojala samo kako bi uspostavila hijerarhiju prema kojoj su muškarci nadređeni ženama ili bi se borila za emancipaciju žene i formiranje društva koje ne vrednuje ljude prema njihovom rodu, već prema njihovim intelektualnim i duhovnim vještinama« (Gorički 2015, 17), nadovezuje se na konstataciju Andree Zlatar o »mogućnosti participiranja u različitim tipovima identiteta« (Zlatar prema Gorički, 2015, 41), ukazujući na dvojnost/oprečnost u srži ženskog pitanja, usprkos razgranatim raspravama. Iste godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci napisan je diplomski rad intrigantnijeg naslova '*Dnevnik*' Dragojle Jarnević: *Feminizam ili frustracija?* koji u zaključku provocira dualitetom ženske pozicije kada

književnoj tradiciji bliskoj suvremenom čitatelju» (Zečević, 1985, 10). Pitanje ženskog zaposlenja kao preduvjeta za ostvarenje samostalnosti i identitetske novoodređenosti žene, Zečević ga ne propušta okarakterizirati novinom u dotadašnjoj književnoj obradi (Zečević, 1985, 62), nameće se kao središnji problem suvremene feminističke kritike. Pridoda li mu se majčinstvo, otvara se prostor neriješenih identitetskih pitanja današnje žene. Odnos majčinstva i financijske neovisnosti koja, daka-ko, uz radnu aktivnost žene, podrazumijeva i njezino obrazovanje, dva stoljeća poslije reflektira isti diskurs u kojemu konfrontiranje žene s dvostrukim izazovom i novim životnim obrascima nije riješeno.

U autoričnim pedagoškim člancima upravo majčinstvo i ženska samostalnost, osobito obrazovanje kao preduvjet samostalnosti, imaju središnje mjesto. Osvrnut ćemo se na neke od tih radova uočavajući zajedničku nit: kritiku postojećeg stanja, neosviještenost žena, samoodređenje žena kao *fizisa* bez značajnijeg intelektualnog angažmana. Usprkos naoko suprotnostima u shvaćanju ženskog položaja, Jarnević je svojim člancima (koji su uglavnom tiskani sadržaji održanih predavanja) i ukupnim pedagoškim djelovanjem »pomogla u uspostavi visokih pedagoških standarda« (Lukšić, 2013, 11). Osim javno poznatoga djelovanja, pogledi književnog subjekta – autorice *Dnevnika* – otkrivaju nam Jarnević kao iskrenu, beskompromisnu kritičarku tadašnje pedagoške hrvatske scene. Kada je u Karlovcu 1873. godine otvoren 5. razred, tj. viša djevojačka škola, Jarnević ne propušta upozoriti na potrebu preustroja škola i osiguravanja kvalitete kao jamstva stvaranja boljeg učiteljskog osoblja, po uzoru na obrazovane narode s čijim se školstvom upoznala na izložbi u Beču (Jarnević, 2000, 741), kritizira i neprestanu borbu učitelja za više plaće (Jarnević, 2000, 736) smatrajući potrebnim fokusirati se na izvršavanje dužnosti, brani ulogu vjere u obrazovanju, pod uvjetom njezina ispravna tumačenja, nasuprot drugačijim pedagoškim strujanjima (Jarnević, 2000, 730). Namjeru održavanja predavanja namijenjenih učiteljima spominje u *Dnevniku*, a sadržaj nam je dostupan u člancima objavljenima u tadašnjim pedagoškim časopisima. Interpretirat ćemo neke od njih, a promatrajući ih u cjelini,

kaže da je Dragojla Jarnević borac za ženska prava, ali ju je upravo ta borba učinila usidjelicom i frustriranom ženom (Brusić, 2015, 45). Na tragu je to tvrdnje Dunje Detoni Dujmić kako se »oslanjanje na intelekt i volju podudaralo s njezinom odlukom da ne pristane biti 'slabiji spol'« (Detoni Dujmić, 2003, 9). Takva odluka uzrok je odricanju od drugih elemenata *ženstva* pa pitanje *ženske cjelovitosti* ostaje i dalje provokativan prostor.

sadržavaju smjernice njezina pedagoškog koncepta koje su naznačene u ovom i u prethodnim ulomcima.

Pedagoški članci i pogled na hrvatsku pedagošku scenu

Razlog suženog interesa za pedagoško djelovanje Dragojle Jarnević možemo tražiti u izostanku sustavnosti i organiziranosti njezina rada, što je, moguće je, utjecalo i na percipiranje njegove (ne)važnosti. Druge razloge možemo tražiti i u istraživačkoj usmjerenosti na dominantnije i intrigantnije dijelove (žensko pitanje, pojedinosti iz života autorice, društveno-političko ozračje) koji prožimaju veći dio *Dnevnika* i značajnije zaokupljaju pažnju čitatelja. Pedagoški angažman Dragojle Jarnević, međutim, kao i drugi njezini idejni koncepti cjeloživotna je konstanta koja je, zanemarimo li povremene autoričine osobne krize (u kojima Jarnević sumnja i u svoj spisateljski rad) u kojima prividno odstaje od svoga djelovanja, zaokuplja do kraja njezina života. Povremene dvojbe i osjećaj uzaludnosti i nezadovoljstva vlastitim pedagoškim djelovanjem, osim što su posljedica frustracije poslom čiji su rezultati mjerljivi dugo nakon realizacije, vidljivi tek u zreлом djelovanju poučavanih generacija, posljedica su i općeg pedagoškog trenutka na tadašnjem hrvatskom prostoru, svedivog na pojedinačna nastojanja koja su

»... utirala put kasnijem organiziranom djelovanju putem staleških udruga i organizacija čija je misija nadilazila uske staleške okvire. Hrvatsko je učiteljstvo slijedilo model svojih europskih (pretežito njemačkih) kolega i svojim radom postavilo temelje našoj pedagoškoj znanosti i dječjoj književnosti.« (Javor, 2010, 5)

Suočavanje Jarnević s otporom djece pri poučavanju, susret s realnošću u kojoj uviđa da su njezini učenici iz siromašnih ili neobrazovanih obitelji te da u procesu obrazovanja izostaje očekivana suradnja učitelja i obitelji, čime teret odgovornosti u cijelosti nepravedno pada na nju, za nju je često bio bolan.

Za tijek i intenzitet njezina pedagoškog djelovanja nije nevažna ni činjenica da se pedagogija kao znanost počela konstituirati početkom 19. stoljeća (Vujčić, 2013, 13) te da su se pokušaji pedagoga svodili mahom na improvizaciju bez jasne teorijske podloge i podrške javnosti. U 19. stoljeću odgojni koncept odražava se u ideji nacionalnog buđenja i buđenja građanskog sloja; »individualistički ideal prirodnog

čovjeka iz 18. st. zamijenjen je idealom građanina kao društvenog (državljskog) čovjeka« (Vujčić, 2013, 110). Javlja se potreba za standardizacijom znanja pa ne čudi da upravo od tada datiraju prvi pokušaji institucionalizacije obrazovanja. Temeljem Herbartove pedagoške teorije zasnovane na povezivanju sustava predodžbi koje potiču volju za djelovanjem, »ključno je razvijati odgojnu nastavu, a njezina je glavna svrha odgajanje karaktera (moralne usmjerenosti) pojedinca« (Vujčić, 2013, 113), a ne stjecanje znanja. Iz perspektive dominantnih pedagoških ideja, jasna je i usmjerenost Jarnević na odgojni segment. Jarnević neće dočekati pedagoški uzlet, neće vidjeti prve znakove rađanja nove pedagogije (Javor, 2010, 7, 9) na prijelazu stoljeća i u prvim decenijima 20. stoljeća.

Zapisi o njezinom prvom odgojiteljskom iskustvu daju nam predodžbu o strukturi odgojiteljskog posla, ali ne i bitnija saznanja o sadržajima poučavanja, kao ni o pedagoškim očekivanjima roditelja poučavane djece. Promatramo li njezin pedagoški rad u širem kontekstu, možemo reći da Jarnević objedinjuje teorijske kvalitete vrsnog pedagoga: osjećajnost prema djeci, emotivnu unutarnju snagu, trajni poticaj za produbljivanjem vlastitog znanja, snažnu dimenziju duhovnosti temeljenu na kršćanskoj tradiciji iz koje je razvidna i općeljudska nota, temeljitost u radu na vlastitom napredovanju kao i u radu s djecom (djeca s kojom radi su je zavaljela), požrtvovnost, taštinu prelivenu u zdravu samokritičnost, radišnost, ljubav prema vlastitom narodu, mladenački ideal o važnosti prometejske odgovornosti pojedinca prema narodu,¹⁴ iskustvo cjelovitog odgoja kao poziva – u njezinom početnom odgajateljskom poslu djeca su neprestano s njom, ona je zamjena za roditelje, živi s njima, osim što ih poučava, provodi s njima slobodno vrijeme, u jednoj prigodi spašava život svojoj šticenici. Začetci njezinoga pedagoškog djelovanja naznačeni u odnosu prema nećacima, sestrinoj djeci i unucima, te snažnoj potrebi da ih »izvede na ispravan put«, kao i iz njezina mletačkog iskustva, postupno izrastaju u samouke koncepte o načinu i svrsi pedagoškog djelovanja, ali ne uspijevaju prerasti u trajniju preokupaciju tako da umjesto o značajnijim doprinosima pedagoškoj misli govorimo o značaju procesa sazrijevanja pedagoških ideja i organiziranog poučavanja.

¹⁴»Pripeljati dječicu njihovoj svrsi, pa što god napisati hrvatskim jezikom, nebili s time podbola još koju darovitu Hrvaticu, kojoj su bile blagije na koljevci vile nego su meni, to mi neka bude moja težnja, moja svrha.« (Jarnević, 2000, 152)

Zanimljivo je, međutim, promatrati oblike u kojima se, u začetima organiziranog obrazovnog sustava, pojavljuje pedagoško djelovanje kao i način na koji se oblikuju teorijske postavke i metode prenošenja znanja, zasnovane najvećim dijelom na empirijskim saznanjima utemeljenima na vlastitom iskustvu, ono što je Bežen nazvao razdobljem »imanentne metodike« i »protometodike« (prema Lazzarich, 2017, 257), a spominjem ga ovdje upravo zbog značaja Dragojle Jarnević u razvoju nastave ilirskoga (hrvatskoga) jezika. Obrazovni sustav toga vremena zapravo nije ni postojao u organiziranom i sistematičnom smislu¹⁵ na koji smo naviknuti u suvremenim društvima. Djevojke iz građanskih obitelji mogle su se školovati u inozemstvu (austrijski internati) ili posredstvom privatnih učitelja (Grubišić Pulišelić, 2008, 117), a oboje je zahtijevalo financijska ulaganja koja su se, kao u slučaju Dragojle Jarnević, čuvala za muške članove obitelji. Društveni položaj učiteljica bio je inferioran u odnosu na učitelje; osim što su bile slabije plaćene, učiteljicama se ograničavala i privatna sloboda – uz poznatu

¹⁵ Od 1848. kreće se sa značajnijim, ali još uvijek nesistematičnim promjenama u organizaciji školstva. Pojavljuju se prve metodičke knjige, 1859. izlazi prvi broj časopisa *Napredak* (u kojem Jarnević objavljuje svoje pedagoške članke), 1871. osnovan je *Hrvatski pedagogijsko-književni zbor*, izražena je želja učitelja za akademskim obrazovanjem, održavaju se prvi stručni skupovi. Za bana Ivana Mažuranića, 1874. je donesen prvi školski zakon u Hrvatskoj (Lazzarich, 2017, 258, 259), čemu su prethodila nastojanja u izradi prijedloga školskog zakona iz 1865. (*Ustav pučke škole*), osmišljenog od strane grupe hrvatskih učitelja na čelu s Ivanom Filipovićem (Munjiza, 2009, 40). Mažuranićevim zakonom »Hrvatska prvi puta samostalno i autonomno uređuje svoje školstvo. Tim je zakonom i formalno uvedena školska obveznost« (Munjiza, 2009, 41). Iako je riječ o značajnom iskoraku, analizom prvog godišta objavljivanja *Školskih novina* (1950.) razvidno je da je školstvo još 50-ih godina prošlog stoljeća suočeno s golemim vanjskim strukturno-organizacijskim problemima, na što su *Školske novine* koncentrirane u cijelosti tijekom prve godine izlaženja. Dakle, i 70 godina nakon smrti Dragojle Jarnević još uvijek se raspravlja o važnim problemima naslijeđenima iz vremena njezinoga pedagoškoga djelovanja. Budući da su 50-e godine 20. st. prekretnica u smislu organiziranja školstva kao sistematične cjeline, očekivano je suočavanje s nizom organizacijskih poteškoća kao i s problemom kvantitativnog i kvalitativnog osposobljavanja kadra kao preduvjeta za sustavnu organizaciju. Onodobna obrazovna politika relativno je konkretna u iznošenju problema i u postavljanju ciljeva. Na stranicama *Školskih novina* tako čitamo o petogodišnjem planu unutar kojega se teži postupnoj uspostavi osmogodišnjeg osnovnog obrazovanja, izgradnji novih školskih zgrada, nedvosmisleno se iznose podaci o golemim razlikama u školskoj infrastrukturi te u obrazovnim mogućnostima između pojedinih općina/gradova. Apostrofiraju se nedostatak sredstava i pomagala, osobito udžbenika, a osobita pažnja posvećena je problemu neadekvatne osposobljenosti nastavnog kadra, trenutnim mogućnostima rješavanja problematike te pozitivnim perspektivama u smislu organizacije visokoškolskih ustanova za obrazovanje učitelja, smještaja za učitelje, povećanja plaća, sustavnijeg stručnog osposobljavanja pa se u nekolicini brojeva pojavljuju članci koji uspoređuju nekadašnji i sadašnji položaj učitelja s ciljem isticanja pozitivnih pomaka.

činjenicu o zabrani udaje, u 19. stoljeću u večernjim šetnjama učiteljice su morale imati pratnju (Lazzarich, 2017, 259). Europsko školstvo u procesu je stvaranja organiziranog sustava pa u vrijeme života Dragojle Jarnević diljem Europe nemamo njegovu sistematizaciju. U Francuskoj nije osigurana šira mreža osnovnih škola, nešto je veći interes za razvoj srednjeg i visokog školstva (Zaninović, 1988, 136, 137). Slična nesistematičnost vidljiva je i u drugim dijelovima Europe (Zaninović, 1988, 138–144). Ozbiljnije uređenje državnog školstva inicirala je u Austro-Ugarskoj Marija Terezija reguliravši ga *Općim školskim redom 1774.*, reformskim dokumentom koji je propisivao tri vrste škola: »trivijalne« (elementarne), »glavne« (uključuje dodatne nastavne predmete) i »normalne« (uz redovito obrazovanje obuhvaćaju i obuku učitelja). Zbog lošeg prihvaćanja modela, stvorene su izmijenjene nastavne osnove za Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju pa su uvedene »normalne« i »narodne« škole (*Ratio educationis 1777.* i 1806.). Škole su organizirane na njemačkom jeziku. Nastojanja, međutim, nisu ni približno dovela do masovnog i obveznog obrazovanja (Munjiza, 2009, 30–33). Obvezna niža četverogodišnja pučka škola nadograđuje se građanskom školom u najmanje trogodišnjem trajanju. Uz manje promjene do kojih dolazi 1881. uključivanjem Vojne krajine u županijski sustav Hrvatske, a koje se odnose na mogućnost da se niža pučka škola realizira kroz dva godišta četvrtog razreda, a građanska u osnovi ostaje ista (pod nazivom viša pučka škola), omogućeno je i otvaranje privatnih škola kao i početno obrazovanje u obitelji (Munjiza, 2009, 41–43).

Jarnević se često ne konfrontira pedagoškim izazovima, u svom samostalnom proizvoljnom pedagoškom djelovanju često ih doživljava kao prepreke. Provocirana unutarnjim previranjima često je odustajala u provođenju pojedinačnih ideja, osobito u svojim zrelijim godinama, iako nikada nije u cijelosti odustala od pedagoškog rada. Unutarnja stanja posljedica su njezinog odgovornog doživljavanja učiteljskog posla. Uz nezadovoljstvo postupcima istaknutih pojedinaca, uz kritičnost prema drugima, Jarnević je izrazito i samokritična.

»Dietcom imati se mora velika stērpljivost i trud; ovo mi nemanjka, no sērdca mi tu neudioničtvuje. Studeno mi je sve naokolo i pusto, i moje sērdce je nemoćno gibati se u i kakvoj ugodnoj ćuti; svi živci mi odumrieše i ledeno mi u grudi bije. O kakvom strasti obuzimah ja nekoć priliku svaku dielovati moći po nagonu sērdca moga! Onda i sada!« (Jarnević, 2000, 422)

Osobna kriza često je uzrok odbijanja mogućnosti ostvarenja ozbiljnih poslovnih prilika. Ograničen činjenicom da nije položila *lehrkours*,¹⁶ Veber ipak ulaže znatne napore da joj pronađe učiteljski posao u Zagrebu ili Rijeci, nudeći joj rad u »privatnoj učionici« koja ne zahtijeva učiteljskog ispita, dodajući tome i značaj njezine reputacije među učiteljima (Jarnević, 2000, 454). Jarnević ponude odbija riječima »neimedom iskrene volje« (Jarnević, 2000, 454). U to vrijeme (oko 1850.) jača njezin autoritet i interes učiteljske javnosti za njezino mišljenje uslijed čega ona očito iznova osjeća pozitivan intelektualni poticaj te u ulozi savjetnika aktivnije prati rad mlađih učitelja, osobito se kritično osvrćući na odgoj i obrazovanje djevojaka. Usprkos respektabilnom položaju među tadašnjom učiteljskom elitom, Jarnević prema njoj nije ništa manje analitična i kritična negoli prema književnoj i političkoj inteligenciji. Kod Kubinke s kojom je zajedno vodila privatnu školu zamjećuje nedostatak istinskih pobuda koje zamjenjuje vlastita ambicija i izostanak poduzetnosti u realizaciji zamisli:

»Ona bi rado vidjela svoje ime proslavljeno i raztrubljeno, a za zaslugu? – da je dala impuls gdje da se neka osnuje inštitut za odhranjivanje dievojakah; a kakovim načinom da se osnuje, neka si sami oni izume, koji će se za utemeljivanje zauzeti. Ova žena praznu slamu mlati...« (Jarnević, 2000, 424)

Ona pronicljivo uočava razliku između istinskog talenta učitelja i čiste marljivosti koja kompenzira stvarni talent,¹⁷ jasno progovara o ambicijama učiteljica koje, njenim viđenjem, prikrivaju stvarni motiv svoga djelovanja,¹⁸

¹⁶ Nastavni tečaj.

¹⁷ Uspoređuje tako interes i predanost pozivu u Trstenjaka i Valjaka (»za jedinoga Valjaka bih mogla reći, da neima mnoge koristi. On nečita ništa, ako si i nabavlja knjiga; voli on skakati za djevojkami i gostba, nego poučnom lektinom«), konstatira da je »Tomić voljan na rad, ali u njega ima malo duševnoga dara, i vidi mu se napor kojim radi. Obćim češće š njima, da jim proniknem duševne sile, ali učitelj koji postaje učiteljem više s materjalne potrebe nego pravoga, prirodjenoga zvanja, malim napredkom djecu pouća.« (Jarnević, 2000, 735, 736).

¹⁸ Za razliku od njezina supruga čiji rad priznaje, Mariji Fabković zamjera njezino držanje »na mušku«, ali i njezin gorljivi feminizam: »I ja se bavim rada među muževi i mjerim š njima duševnu snagu, ali nemogu si ni za što prisvajati mužkih navadah i priknuti njihovim opačinam. – Bila žena jer tolikom znanjem i učenjem neka neide prieko ženskih medjah.« (Jarnević, 2000, 656) Nije izostavljen ni njezin dojam o »Fabkovički« zabilježen pet godina kasnije (1871.), a iz kojega je moguće naslutiti otpor Dragojle Jarnević prema samodostatnoj taštini i ambiciji: »Žena je dosta smetena, prevrtljiva, nestašna (...) iz njezina govora virio nekakav diktator svim književnikom i učiteljem.« (Jarnević, 2000, 715) Nadalje kritizira njezinu *Žensku biblioteku* jer »ženskosti ne nalazi u njoj« (Jarnević, 2000, 727). Cijeni kritiku Marije Jambrišak upućenu postojećim školskim zakonima, profesorima i ravnateljima, ali je drži »slavohlepnom i odviše mužatkom« koje ne zna »cienit ženskog dostojanstva« (Jarnević, 2000, 737).

kritizira predavačke manipulacije pojedinaca,¹⁹ iznalazi načine za samobrazovanje, izražava vjeru u sposobnosti bana Ivana Mažuranića, ali ne ustručava se ni kritizirati njegove propuste. Iako nemamo jamstvo o ispravnosti i objektivnosti njezinih sudova, budući da je riječ o subjektivnom dojmu, različitost njezinih pogleda, autokorekcija u pojedinim stavovima, minucioznost u zamjećivanju i uvjerljiva argumentacija sugeriraju vjerojatnost valjanosti iskaza. U Pribiću iznova oživljava njezin entuzijazam te nastavlja s privatnim podučavanjem. U razdoblju od 1872. do 1874. objavljeni su njezini pedagoški članci.

Pedagoški članci sukus su njezinih pogleda okupljenih na jednom mjestu, a zanimljivi su nam i kao komparativni model za suvremeno stanje. Analiza nekih od njih pokazuje da svojom formom nalikuju literariziranom sagledavanju postojećeg stanja i poticanja u duhu ilirizma. U članku (zapravo pretiskanom govoru) *O domoljublju i odgojenju ženske mladeži*, objavljenom 1872. na nagovor Mijata Stojanovića u *Slovanskom pedagogu*, vidljiva su njezina polazišta u shvaćanju ženske pedagoške uloge. Stojanović ju je također predložio za članicu Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora koji se o tome pozitivno očitovao, o čemu nam svjedoči dnevnička zabilješka 10. listopada 1872. (Jarnević, 2000, 729). Iako je romantizam angažirao žene prije svega kao nositeljice javne ideje u privatnom ozračju (stvaranje čitateljske publike na temeljima domoljubne literature u okviru svoje obitelji), ta misija nikako se ne bi smjela smatrati marginalnom, bez obzira na suženost prostora za javno društveno djelovanje žene. Jarnević upućuje na prostor suptilne moći, osobito kada govori o mogućnosti ženskog djelovanja na muškarca:

»Tako je i naobražena ćudoredna žena vrstna slabiša nevaljanih načela muža vratiti njegovoj dužnosti; kriepko propadajuća podupirati, izbaviti ga hrdje – i vratiti ga društvu otkuda ga progna nevaljalost njegova.« (Jarnević, 1872, 199)

Dragojla Jarnević kritičkim okom, a opet u duhu tradicije u kojoj je odgojena, ženi ukazuje na važnu ulogu u (moralnom) odgoju djece, u skladu s prevladavajućim pedagoškim strujanjima vremena:

¹⁹ Na skupštini učitelja 1871. godine Jarnević u svoj dnevnik bilježi: »Nagledah se takmenja u držanju govora«, »(...) on je više govorio s taštine i koketerije, nego s osviedočenja, da govori što korisna«, »imade dosta jala medju učitelji«, »Stojanović bijaše jedini, koji me svojim govorom zauzme. Oni drugi govorahu više da iztaknu svoju osobu nego stvar o kojoj se radi.« (Jarnević, 2000, 716)

»... od žene zavisi često velika čast dobroga uspjeha u krugu njenoga djelovanja, a često ona upliva na dobre i zle posledice javnih i važnih događajih, po kriepostnih ili opakih njenih svojstvih.« (Jarnević, 1872, 197)

Razmatrajući položaj žene, iznova se majčinstvo, motiv tako živ u našoj tradiciji, nameće kao središnja opsesija Jarnević u poimanju ženskog smisla pa i kao izvoriste njezinih pedagoških članaka. Središnjoj ulozi majke unutar obitelji Jarnević pridaje neizostavan pedagoški značaj, a ženska uloga u širenju knjige nije za nju tek zamjena za pravi društveni angažman kako interpretacije preporodnih zbivanja često sugeriraju, nego i jest u funkciji istinskog društvenog angažmana kojeg Jarnević postavlja kao preduvjet ženskog obrazovanja. Žena (majka) je posrednik u usvajanju jezika. U toj ulozi nužno je služiti se hrvatskim jezikom, osloboditi se kompleksa jezičnog utjecaja dominantnijih kultura. Problem na koji apelira Jarnević naličje je i današnje jezične situacije i marginaliziranja hrvatskoga jezika u svim sferama privatnoga i javnoga života. Osvješćivanjem važnosti uporabe hrvatskoga jezika u svakodnevnoj komunikaciji, Dragojla Jarnević je značajno doprinijela razvoju hrvatske jezične politike, a posredno i razvoju nastave materinskog jezika. Jarnević je sintetizirala u figuri majke i obvezu žene da u toj ulozi, uz tradicionalne majčinske zadaće, njegovanje tradicije i bogoljublja, potiče djecu (osobito žensku djecu, jer je članak upućen ženama, budući da je muškoj djeci obrazovanje uglavnom bilo osigurano) na obrazovanje, svjesna problema »nenaobraženog duha«:

»Dok god nije duh naobražen, neima u njemu ćudoredne snage. Naobražen duh tekak je neuzkolebiv, nepodkupljiv, ničime nepodmitljiv...« (Jarnević, 1872, 199)

Upravo takav duh pokazuje Jarnević u svojim dnevničkim razmišljanjima o pedagoškim temama. Ona analizira predavače na učiteljskim skupovima, uočava razliku između onih učitelja koji iskrena srca odabiru svoj poziv i onih kojima posao učitelja rješava egzistenciju, kritizira ugledne prosvjetne djelatnike svoga vremena i uopće pokazuje veliku kritičku snagu, ponekad subjektivne naravi, ali češće argumentiranu, prema onome do čega joj je ponajviše stalo – domovini i obrazovanju kao poluzi koja će domovinu dovesti do blagostanja. Uočava važnost sinergije obitelji i škole, osobito u vidu konstruktivne suradnje s roditeljima i pogubnosti neprimjerenih roditeljskih reakcija kada

»... na kaznu dižu majke huku i buku, pa radi lažljivog i opakog djeteta izgrde učitelja i učiteljku, diete uzmu kući i drugamo u nauk izruče, misleć, da su tako najbolje činili.« (Jarnević, 2000, 198)

Nadalje, Jarnević uočava i problem roditeljske i učiteljske ambicije koja rezultira obimom sadržaja neprimjerenog djetetu, što drži višestruko pogubnim za dječji razvoj, jednako kao i prisustvovanje djece na noćnim zabavama.²⁰ Kontroverzna feministička orijentacija ne očituje se toliko u podijeljenim ulogama muškarca i žene, koliko u pitanju ravnopravnosti – naime, ulogu muškarca Jarnević smatra važnijom pa mu daje i veće pravo, priključujući ženi klišeizirane uloge »lakoumne« i »svojevoljne«:

»Obiteljskom poglavaru pripada veće pravo nego ženi često lakoumnoj i svojevoljnoj – odlučiti obuku za budućnost njihove djece.« (Jarnević, 2000, 200)

S druge strane, upućuje na uzajamnost muško-ženskog djelovanja, kao i na pitanje ženske osviještenosti – kritiziranjem modnih trendova u odijevanju i izradi frizure upozorava na potrebu preusmjeravanja ženske pozornosti na vlastiti intelektualni razvoj, što je apel i kritika samim ženama koje, pridajući važnosti fizičkom i same utječu na vlastitu percepciju. Iako u prvi mah konzervativni pogled na žensku »gizdavost« može izazvati sumnju da je posljedica autoričine frustracije koja proizlazi iz nezavidne materijalne pozicije i nemogućnosti da i sama posvećuje pažnju vanjštini, vjerojatnije je da je plod njezina iskrenog promišljanja, budući da je iz dnevničkih zapisa vidljivo da je Jarnević bila osoba privlačne vanjštine kojoj kontakt s muškim spolom nije bio nedostizan, već isključivo osobni odabir temeljen na njezinom poimanju morala. Pitanje koje ostaje po strani u njezinim člancima jest pitanje ženske financijske neovisnosti, ali svojim životom i poticanjem obrazovanja i pedagoške djelatnosti žena ukazuje na vrijednosnu poziciju žene. Dovoljno je krenuti od mogućnosti djelovanja kroz pisanje – osim kao produkt unutarnjeg osobnog poriva, pisanje je i za domovinu, pedagoško djelovanje također je djelovanje za pojedince koji će izgrađivati zdravu i zrelu domovinu²¹ (čije nepostojanje Jarnević demokra-

²⁰ O tome piše u *Obzoru*, u članku »Protiv dječjih plesova«, kritizirajući osobito učitelje koji svoju djecu vode na noćne zabave, smatrajući ih neprikladnima za djecu.

²¹ Konstantacija D. Zečević da su »žene, ilirske kćeri, bile živa poluga kojom je trebalo pokrenuti ogroman teret budućeg hrvatskog čitateljstva« (Zečević, 1985, 10) može se

tično kritizira); pisanje je dakle ostvarenje duševne, ali i općeljudske svrhe. Pisanje kao usud prati je do kraja života, a za trinaestogodišnjeg boravka u Pribiću ozbiljno je narušen egzistencijalnom borbom, neodoljivo podsjećajući na sudbinu žene pisca/umjetnice – utopljena u svakodnevicu, izmučena fizičkom i duhovnom marginaliziranošću, ona posustaje. Kritizirajući bahatost i sebičnost hrvatske inteligencije, projicira za nju nikada istinski prihvatljivu predodžbu – udati se radi lakšeg opstanka (Jarnević, 2000, 159, 599). Njezin književni rad također je i pedagoški, budući da je didaktički intoniran kao i preporodna književnost u cjelini.

Osobit društveni angažman vidljiv je iz njezinoga članka objavljenoga 1874. u *Narodnim novinama* u kojemu javno istupa zalazući se za jasne kriterije zapošljavanja u obrazovnom sustavu, kritizirajući nepotizam gradskih vijećnika u izboru učitelja za višu gradsku školu. Primjedbe Dragojle Jarnević zalaze nepotrebno u muško-ženske odnose, pobuđujući iznova sumnju u njezine antiemancipacijske stavove, iako već sljedeća rečenica jasno ukazuje da su jedini njezini argumenti kompetencija:

»Koliko mi i štujemo učenost ženah, ipak nam se neda na to, povjerovati, da bi one mogle u svake struke znanju popuniti mjesta mužkaracah, osobito pako da bi one dubokim razmišljanjem i razzudbom poučati mogle mladež u višjih znanostih, gdje se hoće duševnoga napora i uztrajnosti kod predavanja. Mi poznajmo g. T.²² kao marljiva prirodznanca i neumorna učitelja, koji se može mnoguma za ugled staviti, i stoga nam se dalo na čudo, što je on zapostavljen gospodji, koja nam još nedade znatnih dokazah svoga znanja u znanstvenih strukah, pa se nenadamo ni temeljitu obučavanju u navedenih predmetih.«²³

»Ako je pristranost umiešala tu svoju ruku, na veliko je pogriješno; jer gdje se radi o obćoj koristi, nevalja za svoje mićenike u jedno raditi, jer mićenik često neodgovara zahtjevanim potrebam i stvar, za koju se radi, trpi od takove pristranosti; tek kada se stvar i osoba u sklad svedu, može biti obće koristi i napredka.«²⁴

promatrati dvojako: kao njezina inferiorna uloga posrednika u prenošenju tobožnje muške aktivnosti; nemoguće je, međutim, zanemariti snagu takve društvene uloge – iako je njome žena primarno upućena na djelovanje u okviru obitelji, ona je neosporno ženama otvorila vrata u društveni život.

²² Riječ je o Davorinu Trstenjaku na čije se mjesto namjerava zaposliti kći sudca, usprkos njezinim nedovoljnim kompetencijama.

²³ Iz članka »Izbor djevojaka za više učiteljske škole«, str. nedostupna.

²⁴ Isto.

Zaključak

Dragojla Jarnević najpoznatija je književnica hrvatskog narodnog preporoda, a u povijesti hrvatske književnosti istaknuta je ponajviše zbog svoga *Dnevnika*, opsežnog djela pisanog u početku na njemačkom, a od 1841. na hrvatskom jeziku. U svojim dnevničkim zapisima Jarnević uspješno sjedinjuje dvije komponente karakteristične za dokumentarističke žanrove – unutarnje, intimno, egzistencijalno postaje dominantno, ali se neizbježno reflektira u vanjskom, političkom, društvenom. Introspektivne analize uvijek su postavljene u odnosu na vanjske okolnosti, ali dominiraju sviješću subjekta, osiguravajući legitimitet dnevnika kao književnoj vrsti.

Jedan od interesa Dragojle Jarnević od njezine mladosti bio je odgoj. Poticaj Jarnević nalazi u vlastitoj obitelji odgajajući djecu svoje sestre. Iz toga proizlaze i prve sumnje u ograničenja odgoja i razmatranja odnosa odgoja i karaktera te sinergije obitelji i škole, čime Jarnević otvara i temeljna pedagoška pitanja u vrijeme kada se pedagogija kao znanost tek ozbiljnije formira. Odgoj nećaka nastavlja odgojiteljskim radom u inozemstvu, u imućnim obiteljima koje obogaćuju njezino iskustvo na temelju kojega ona potvrđuje i nadograđuje svoje pedagoške ideje, prenoseći ih u manje zrelu sredinu gdje kratko vodi privatnu školu suočavajući se s nizom problema – od financiranja do jezične neosvijštenosti sredine, kao i marginalizacije i nerazumijevanja uloge obrazovanja u napretku pojedinca i naroda. Zasluga je Jarnević osobito u poticanju obrazovanja žena. Iako dominantna feministička strujanja (pa i među hrvatskim učiteljima) nisu ostala izvan njezine kritike, ona je pokazala sposobnost sjedinjavanja kontradiktornih feminističkih pitanja, i danas aktualnih, tako da uistinu možemo držati argumentiranim stajalište Irene Lukšić o visokim (pedagoškim) standardima Dragojle Jarnević. O iskrenom entuzijazmu njezinog pedagoškog angažmana svjedoči i autoričina oporuka kojom *Dnevnik* ostavlja Učiteljskoj zajednici, »ako si bude hotjela korist iz njega crpiti i ovu upotrebiti na podporu udovah i sirotah učiteljskih« (Jarnević, 2000, 758).

Njezino djelovanje u okviru pedagogije ostalo je na margini interesa. Između ostaloga, razlog je moguće vidjeti i u činjenici da se pedagoški rad prirodno nadovezuje na njezinu najvažniju djelatnost – književnost. Njezina književnost je i sam *Dnevnik* u kojemu zapažamo pedagoška razmatranja, a i druga njezina književna djela stvarana su

prvenstveno u svrhu poticanja obrazovanja vlastitoga naroda. Književnost i pedagogija postaju tako povezane upravo *Dnevnikom* – knjigom trajnog svjedočanstva o tihom nastojanju Dragojle Jarnević kojim se upisala u opće blago hrvatske književne i kulturne baštine.

Literatura

- Brešić, Vinko (2015), *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Zagreb: Alfa.
- Brusić, Maria Elena (2015), »'Dnevnik' Dragojle Jarnević: Feminizam ili frustracija?«, diplomski rad, Rijeka: Filozofski fakultet. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A102/datastream/PDF/view> [6. travnja 2017.]
- Car, Milka (2016), *Uvod u dokumentarnu književnost*, Zagreb: Leykam international.
- Detoni Dujmić, Dunja (2003), »Predgovor«, u: Jarnević, Dragojla, *Izabrana djela*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 9–26.
- Detoni Dujmić, Dunja (2013), »Prostori i identiteti u prozama Dragojle Jarnević«, u: Božić, Hrvojka i Biščan, Frida (ur.), *Zbornik radova sa stručnog skupa o Dragojli Jarnević*, Karlovac: Ogranak Matice hrvatske, str. 17–26.
- Gorički, Romina (2015), »Reprezentacija rodnih identiteta u djelima Dragojle Jarnević«, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6029/1/Romina%20Gori%C4%8Dki%20-%20Diplomski%20rad.pdf> [6. travnja 2017.]
- Grubišić Pulišelić, Eldi (2008), »Rodoljublje i politika u 'Dnevniku' Dragojle Jarnević«, *Riječ*, god. 14., sv. 2., str. 116–141.
- Jarnević, Dragojla (1872), »O domoljublju i odgojenju ženske mladeži«, *Slovensky pedagog*, br. I., str. 197–209.
- Jarnević, Dragojla (1873), »Protiv dječjih plesova«, *Obzor*, br. 37, str. nedostupna.
- Jarnević, Dragojla (1873), »Uzgojivanje žene«, *Napredak*, br. 28, str. 433–437.
- Jarnević, Dragojla (1874), »Izbor djevojaka za više učiteljske škole«, *Narodne novine*, br. 252, str. nedostupna.
- Jarnević, Dragojla (2000), *Dnevnik*, Karlovac: Matica hrvatska.
- Javor, Ranka (ur.) (2010), *Časopisi za djecu i mladež. Zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
- Jelčić, Dubravko (1993), *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Zagreb: Matica hrvatska.

- Jelčić, Dubravko (2004), *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Naklada Pavičić.
- Ježić, Slavko (1944), *Hrvatska književnost od početaka do danas (1100–1941)*, Zagreb: Naklada A. Velzek.
- Lazzarich, Marinko (2017), *Metodika Hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi*, Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Lončar, Marija (2008), »Metodološka promišljanja postmodernističkih koncepcija«, u: Mihaljević, Nikica (ur.), *Zbornik Filozofskog fakulteta u Splitu*, Split: Filozofski fakultet, str. 161–170.
- Lukšić, Irena (2000), »Dnevnik Dragojle Jarnević: Knjiga obilja i očajaja«, u: Jarnević, Dragojla, *Dnevnik*, Karlovac: Matica hrvatska, str. 771–779.
- Lukšić, Irena (2013), »Dragojla Jarnević i europski romantizam«, u: Božić, Hrvojka i Biščan, Frida (ur.), *Zbornik radova sa stručnog skupa o Dragojli Jarnević*, Karlovac: Ogranak Matice hrvatske, str. 11–15.
- Munjiza, Emerik (2009), *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet; Slavonski Brod: Ogranak Hrvatskog pedagoško-književnog zbora.
- Novak, Slobodan Prosperov (2004), *Povijest hrvatske književnosti, svezak II.*, Split: Marjan tisak.
- Protrka Štimec, Marina (2013), »Pisati kao žena? Dragojla Jarnević u kanonu hrvatske književnosti 19. st.«, u: Božić, Hrvojka i Biščan, Frida (ur.), *Zbornik radova sa stručnog skupa o Dragojli Jarnević*, Karlovac: Ogranak Matice hrvatske, 27–33.
- Sablić-Tomić, Helena (1999), »Autobiografska proza u razdoblju hrvatskoga romantizma«, u: Batušić, Nikola i dr. (ur.), *Dani hvarskog kazališta: Hrvatska književnost od preporoda do Šenoina doba*, Split: Književni krug, str. 83–99.
- Školske novine*, god. 1950.
- Vujčić, Vladimir (2013), *Opća pedagogija. Novi pristup znanosti o odgoju*, Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Zaninović, Mate (1988), *Opća povijest pedagogije*, Zagreb: Školska knjiga.
- Zečević, Divna (1985), *Dragojla Jarnević*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber.

PEDAGOGIC ACTIVITY OF DRAGOJLA JARNEVIĆ
IN THE CONTEXT OF CONCEPTUAL DOMAIN OF HER *DIARY*

Ivana Odža

In this paper, the author interprets information about Dragojla Jarnević's pedagogical activity in the context of her Diary. The author analyses Jarnević's personal motivation and concepts that had preceded it as well as the basic guidelines and presented interests of Jarnević's pedagogic engagement. In her Diary, Dragojla Jarnević interchanges two viewpoints – the viewpoint of a subject who belongs to a certain time and place in which she lives and actively participates, and the viewpoint of a literary subject who analyses selected events from her own everyday life. Jarnević's outlook on the pedagogical issues is further examined, especially in its relation to the socio-cultural discourse within which she had articulated her ideas.

The ideas of Dragojla Jarnević are rooted in the Christian tradition which has influenced her upbringing. Jarnević's ideas are also coloured by patriotic views characteristic of her time. She has developed a specific feminist standpoint as well, given that the education of women was in the focus of her interests.

The versatility of Jarnević's pedagogical ideas, as indicated in her diaries, reflects the development of educational thought in our region. Her pedagogical activities have resulted in advanced pedagogical ideas, some of which are still relevant today. Three aspects that have influenced Jarnević's pedagogical engagement (Christianity, patriotism, feminism) offer multitude of interpretations of still relevant pedagogical, feminist, cultural, and literary questions.

Key words: *diary prose, Diary of Dragojla Jarnević, patriotism, feminism, pedagogic work of Dragojla Jarnević, literary subject, tradition*